

Romano hangos

ROMSKÝ HLAS • ČTRNÁCTIDENÍK ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICE • ROČNÍK 25 • ČÍSLO 16 • VYŠLO 27. LISTOPADU 2023

CENA 24 KČ

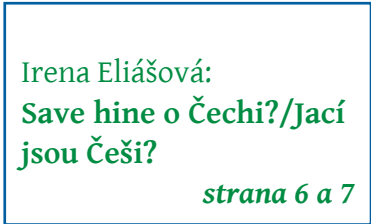
Anketa: Postoje majority
(nejen) vůči Romům

strana 3, 4, 5

Komentář Tomáše Ščuky:
Vnímání Romů ve
společnosti je stále
negativní

strana 3

Irena Eliášová:
Save hine o Čechi?/Jací
jsou Češi?

strana 6 a 7

ZPRÁVA

Výročí listopadu 1989 a výzvy budoucí

Lety u Písku – 13. 11. nastal čas pro další významný moment v procesu tvorby pietního místa v Letech u Písku. V nově budovaném Památníku započala výsadba sazenic stromků, ze kterých časem vzejde vzrostlý les.

Po celá desetiletí bránil důstojné připomínce utrpení stovek lidí v letském táboře necitlivě vybudovaný vepřín. Stal se symbolem přezíravého postoje většinové společnosti vůči Romům. Vepřín byl však v roce 2022 po odkupu vládou zdemolován a na jeho místě buduje Muzeum romské kultury nový Památník holokaustu Romů a Sintů v Čechách.

Vysazené stromy se stanou důležitým symbolem, který nahradí plochu vepřína, a stanou se také významnou součástí venkovní expozice Památníku. Smíšený les bude prostorem pro tiché rozjímání a uctění památky obětí místního tzv. cikánského, fakticky koncentračního, tábora.

Autoři architektonického návrhu Památníku Jan Sulzer a TERRA FLORIDA o myšlence lesa říkají: „Proměnou plochy vepřína v přirozený les navracíme propůjčený prostor zpět krajině.“

Převážnou část sazenic nového lesa darovalo přilehlé Panství Orlík

Pokračování na str. 2

foto: Jaromír Cejka, ČTK

Listopad je měsícem, kdy si každoročně připomínáme zásadní proměny fungování naší společnosti. Více než 30 let od sametové revoluce stojí

k zamyšlení nad tím, kam jsme došli a kam spějeme? K posunu bezesporu za tak dlouhé období došlo. Otázkou však zůstává, zda se z větší míry

naplnila očekávání studentů a občanské společnosti tehdejší doby?

Podpora široké veřejnosti přišla spontánně. Lidé těmto občanským

aktivitám totiž věřili! Nesouhlas s komunistickým režimem byl sly-

Pokračování na str. 2

Divadlo je hlavně o tom „tady a teď“

ilustrační foto: Zdeněk Sokol

Božena Gunarová má 22 let a studuje divadelní a filmovou vědu v Olomouci. Její velkou vášní je psaní scénářů. Divadlo je její druhý domov. Talent zdědila po svém dědečkovi, kterého psaní taky uchvátilo. Je autorkou poučné, ale i smutné povídky Sestry léčitelky, kterou vytvořila pro Mezinárodní konzervatoř v Praze pod vedením Petra Ščuky.

Moc tě zdravím, Boženo, mohla bys nám říct, jaký obor studuješ a co tě motivovalo vybrat si právě tento obor?

Dobrý den. Ono to bylo strašně složité. Už od malička hodně čtu. Baví mě příběhy schované v knihách. Byla jsem věčně v knihách. Už asi od 13 píšu knihu, nebo snažím se. O tom ale asi jindy. Z toho vyplynulo, že půjdu na dráhu žurnalistiky. K tomu mi moc pomohla Lenička Jandáková a vzala mě do Romey, kde jsme měli mediální kurz. Tam jsem opravdu začala žít a mohla dá-

vat svoje nadání na psaní někam/někomu, kdo to ocení. Když jsem začala zjišťovat, kde je žurnalistika, dostala jsem se na stránky Univerzity Palackého a projížděla obory. Tam jsem narazila na obor divadelní věda. Po první větě, která byla napsaná u oboru, mě oslnila a věděla jsem, že půjdu studovat divadlo. Takže jsme měli dvouobor divadlo a žurnalistika. Jenže, kvůli svojí fobii z podávání rukou jsem raději šla na dvouobor divadelní a filmová věda. Jednoduše jsem se bavila s panem docentem Ptáčkem a hádali jsme se o tom, co je lepší, jestli film nebo divadlo. Takže se moje studium posunulo na komparování divadelních a filmových postupů. Více mě baví divadlo.

Jak tě škola baví a jak je náročná? Škola mě moc baví. Ze začátku to bylo nudné, nedělala jsem věci,

Pokračování na str. 4

ZPRÁVA

Dokončení ze str. 1

Jana a Karla Schwarzenbergů. Celkem se jedná o 13 917 ks sazenic devíti druhů stromů (převažovat budou borovice a duby). Za v sobotu zesnulého Karla Schwarzenberga drželo shromáždění pietní minutu ticha.

Symbolického sázení se zúčastnila řada osobností politického i kulturního života, nechyběli také potomci přeživších, zástupci mladé generace Romů i aktivisté, kteří společenským tlakem pomohli k rozhodnutí o zbourání velkokapacitního vepřína.

Během programu promluvila předsedkyně poslanecké sněmovny ČR Markéta Pekarová Adamová: „Považuji za nesmírně dobrou zprávu pro celou naši společnost, že výstavba nového památníku v Letech u Písku pokračuje a přání dlouholetého předsedy Výboru pro odškodnění romského holocaustu Čenka Růžičky se i po jeho odchodu na věčnost postupně naplňuje. Dnešní vysazení nových stromů je dalším krokem na cestě k jeho uskutečnění.“

K výsadbě se vyjádřil i ministr kultury Martin Baxa. „Je mi ctí, že můj resort přispívá k založení místa pro tiché uctění památky obětí, pro přemýšlení, rozjímání, pro připomínku. Myšlenka lesa vzpomínek je v kontextu toho, co se na tomto místě odehrávalo, velmi důstojná. Těší mne, že toto místo projde výraznou proměnou. A to nejen tou vnější, ale i vnitřní. Myslím, že proměna je už nyní hmatatelná a jsem rád, že je dluh obětem holokaustu Romů a Sintů splácen,“ říká ministr kultury Martin Baxa. Ministerstvo kultury ČR na akci reprezentoval náměstek Ondřej Chrást.

Dále na akci promluvila zástupkyně potomků přeživších Jana Kokyová, zmocněnkyně pro záležitosti romské menšiny Lucie Fuková, velvyslanec Norského království Victor C. Rønneberg, velvyslankyně Kanady Emily McLaughlin, zástupkyně velvyslanectví Spolkové republiky Německo Petra Dachtler, zástupce mladé romské generace Petr Banda.

Památník se pro veřejnost poprvé otevře 3. 2. 2024. Stane se místem pety i poznání. Jeho ideou je důstojně uctít památku vězněných, informovat a vzdělávat o dění před a během II. světové války, i o dopadu nacistické genocidy na romskou komunitu v českých zemích. To vše prostřednictvím stálé expozice umístěné v Návštěvníkém centru a také skrze venkovní Stezku paměti. Informace budou podávány v moderní audiovizuální podobě skrze autentické výpovědi pamětníků.

V prvních dvou měsících bude v Památníku probíhat zkušební provoz, otevřeno bude od pátku do neděle v časech 10–17 h.

Karolina Spielmannová, Muzeum romské kultury

foto: Czech News Agency

Stříbro i magie

Kolik různých skupin Romů žije ve Švédsku a jaké jsou jejich tradice? Muzeum romské kultury zve 30. 11. do Paměti národa na přednášku romistky Karolíny Ryvolové a historičky Jany Horváthové. Ty představí výsledky letošního výzkumu ve švédském Stockholmu i Hudiksvallu.

Romové bývají mylně považováni za kulturně i jazykově jednotnou skupinu – avšak jen v České republice najdeme několik odlišných subetnik. Cílem letošního výzkumu Muzea romské kultury bylo podívat se ještě dál, za hranice střední Evropy. Přímo ve Švédsku tým v čele s historičkou a romistkou nasbíral spoustu autentického materiálu – fotografie, videa, a především rozhovory se zástupci dvou rozdílných švédských skupin Romů. Díky tomu mohou publiku představit fascinující exkurz do života, kultury či romských dialektů. Přednáška se dotkne také otázek etnoemancipace švédských Romů.

Program poutavě doplní nejzajímavější videoukázky výzkumných rozhovorů přímo se zástupci švédských romských skupin, fotografie šperků světoznámé Rosy Taikon či artefaktů romské magie ze Severského muzea ve Stockholmu. Vynechány nebudou ani záběry z letošních tradičních oslav Mezinárodního dne Romů plné hudby a tance.

Přijďte poznat život Romů za hranicemi Česka. Přednáška s promítáním proběhne ve čtvrtek 30. listopadu od 17 hodin v budově Paměti národa – na Radnické 10. Vstup je zdarma. Akci pořádá Muzeum romské kultury ve spolupráci s Institutem Paměti národa. Více informací najdete na webu rommuz.cz

Barbara Valchářová

Výročí listopadu 1989 a výzvy...

Dokončení ze str. 1

šet. Důležitou roli hrálo i momentum (správný čas), kdy nikdo z občanské společnosti ani na vteřinu nepochyboval! Nutno zmínit, že i Romové projevíli v této důležité době občanskou zodpovědnost a byli plnohodnotnou součástí listopadové revoluce. Chybí ovšem povědomí o těchto skutečnostech. Je velká škoda, že mladší generace nezajímá informace o přínosu polistopadového hnutí romských politiků a aktivistů. Jejich práce posunula občanský, kulturní i politický život Romů vpřed. V naší generaci dnes najdeme tisíce vzdělaných lidí. Někteří z nás jsou i dlouhodobě aktivní v těchto tématech.

Přesto jsme svědky řady nerovností ve společnosti i dnes. Volání lidu po demokratickém uspořádání mělo zcela jistě očekávání odlišné od současné reality. Strukturální, trvající diskriminace přitom nejvíce postihuje právě ty slabší skupiny občanů. Rodiny s dětmi žijí v sociálně vyloučených lokalitách, které už více než 20 let rostou jako houby po dešti. Nutno zmínit, že podmínky, v nichž tito lidé žijí, neodpovídají standardu moderní vyspělé demokracie. Důsledky sociálního vyloučení a chudoby bohužel podceňujeme, přehlízíme nebo si je prostě odmítáme přiznat. Vedle toho si nelze nevšimnout, jak se ve městech staví, modernizuje a mění jejich dosavadní podoba. Trošku schizofrenní

pohled. Dle nedávných veřejně dostupných dat máme více než 300 segregovaných škol, kde vzděláváme převážně romské děti odlišné než děti v hlavním vzdělávacím proudu. Ta odlišnost spočívá zejména v nižší kvalitě získaného vzdělání, a tedy i nižší šanci pokračovat v dalším stupni vzdělávání včetně uplatnění na pracovním trhu. Sázíme zřejmě na přístup „štěstí přeje připravený“. V takovém případě pak ale nemůžeme hovořit o zodpovědné politice státu.

Před námi přitom stojí další průmyslové revoluce – robotizace. Jak moc a zodpovědně jsme na tyto změny připraveni? Ve hře jsou statisíce pracovních míst. Pro lidi bez kvalifikace či s nižším vzděláním to může znamenat obrovský zásah. Roboti je vytlačí. Z ekonomicky ak-

tivních tak můžeme mít rázem masy lidí ekonomicky neaktivních, vše spočívá v konkurenceschopnosti.

Měli bychom se bavit o méně diskutovaných pracovních odvětvích, kde mohou naše děti najít stabilní uplatnění. Čím více budou mladší generace připravené, tím lépe mohou čelit výzvám, které se týkají schopnosti osobního prosazení. Státní politika směřující do vzdělávání by měla být co nejvyšší. Rostoucí kvalita vzdělávacích institucí spolu s adekvátními investicemi budou pro posun klíčové.

Jinak se totiž všichni ti, koho robotizace a další možné změny vytlačí z dnešního trhu práce, ocitnou na hraně sociálního vyloučení.

Tomáš Ščuka
foto: Národní archiv

Vztahy mezi českou a romskou společností

Česká republika je země, ve které žijí Romové už od vlády Marie Terezie. Jsou dohledatelné i starší písemné zdroje, kdy Romové přišli na české území. Z historických pramenů víme, že aby se Romové mohli usadit na českém území, museli přijmout zásady české společnosti, mezi které patřilo: navštěvovat povinně bohoslužby, nosit vhodný oděv, naučit se český jazyk, navštěvovat školní docházku a jiné. Měli přísný zákaz mluvit svým rodným jazykem. Všechny tyto zásady Romové přijali, a i přesto byli ponižováni a zesměšňováni, stíháni a trestáni. Byli prohlášeni za pscané, bití a pak i zabiti. Nikdo jim pořádně nerozuměl a oni naopak nerozuměli ostatním. Jejich životní příběh neměl moc dobré konce, nebyla to žádná love story. Ale kdybych to mohla spojit se žánrem nějakého filmu, řekla bych, že to byl dramatický příběh plný bolesti a utrpení. Nemluvě o koncentračních táborech a transportech do Osvětimi.

Položme si otázku, z čeho pramení taková nenávisť vůči Romům? Takové zlo. Může za to odlišnost, strach z cizího prostředí, jiných zvyků, odlišnosti kultury, původu a způsobu života, nebo třeba příliš početná rodina? Nebo se jedná o kolektivní problém a oboustranný konflikt?

Žijeme v době, kde bychom měli žít všichni bez předsudků, za tolerance a upřímného přátelství, ale přesto se to bohužel neděje. Najdou se výjimky, kdy najdete slušného souseda, férového šéfa, který vás přijme i přes to, že jste Rom/ka, dobrého pronajímatele bytu nebo upřímné česko-romské přátelství, které vám vydrží až do konce života. Zapomněli jsme, že jsme si všichni podobní a pocházíme z jednoho univerzálního zdroje. Hledat rozdíly není řešení, jak si k sobě najít cestu. Ale ty rozdíly umět proměňovat. V České republice je velký fenomén si z Romů utahovat a brát je jako někoho, kdo je neméněcenný. Vidíme to všude možně na sociálních sítích, v různých komentářích a příspěvcích nebo třeba v kolektivu v práci, kdy si vaši čeští spolupracovníci dělají srandu s romskými vtipy a myslí si, jak je to vtipné.

U některých převažuje povrchní kontakt, to znamená, že se Češi s Romy baví jen za účelem svého zájmu nebo potřeby. Nikdy není totiž takové přátelství upřímné a pravdivé. Další negativní názory na romskou menšinu jsou v médiích, od známých nebo rodinných příslušníků. Je opravdu soužití s Romy tolik problémové? Opravdu je velká část

české společnosti ta, která zažila s Romy nepříjemné zážitky? Nebo se jen česká společnost snaží hledat důvody a nespočet případů, proč Romy tolik nenávidět a mít je za své nepřátele? Co konkrétně Čechům na Romech vadí? To, že jsou na sociálních dávkách, jezdí si v drahých autech, nebo že jsou příliš hluční? Proč na Romech hledá česká společnost jen samá negativa a nezměřuje se na pozitiva?

V první řadě bychom měli začít každý u sebe. Ať jsme Rom nebo Čech. Tzn. že bychom jako lidi neměli soudit, kritizovat, ponižovat druhé. Protože my jsme těmi, kteří tenhle pohled vytváří. Měli bychom si ve svých životech udělat pořádek. Naše zkrleslené a omezené postoje a názory ovlivňují celou naši společnost. Měli bychom se vzájemně umět poznávat a hledat cestu, jak žít společně v jedné zemi, a to s láskou, tolerancí a mírem. A na konec bychom všichni bez rozdílu měli usilovat o zlepšení mezilidských vztahů. Etnický původ není důvod, ale to, jaký kdo je. S tím souvisí i to, že pokud budeme chtít na někom hledat chyby, tak je vždycky najdeme. Přejí nám všem lásku a mír.

Veronika Kačová

Anketa

- Jste Čech/Češka?
- Co to pro vás znamená?
- Líbí se vám Romové a Romky?
- Znáte nějaké Romy osobně?
- Které z nich byste vyznamenali svým vděkem, obdivem a kterých si vážíte?
- Máte nějaký hezký zážitek spojený s Romy?
- Je normální někoho nenávidět za to, že je Rom, Rus nebo Ukrajinec?

Marcela Kvapilová, praktik WATSU

- Jsem Češka, znamená to pro mě, že žiju v České republice. Nebo jsem Moravačka a to pro mě znamená, že moji předkové žili na Moravě a že se mi líbí folklor Valaška a Moravského Slovácka.
- Osobně znám několik Romů. Žiji ve Zlíně, kde je Romů obecně velmi málo. Líbí se mi romská hudba a mám hezký zážitek s holkami, co mě učily romské písničky.
- Ne, není normální nenávidět kohokoli za cokoli.

Renáta Burdelaková, zdravotní sestra a lektorka

- Jsem Češka, co to pro mne znamená: domov.
- Ano, pár Romů znám osobně, z nichž obdivuji tebe za krásný tanec a zpěv, tvého bratra Tomáše za velkou odvahu jít za svým snem. Dále u nás v Jičíně je v hotelu číšník Václav, také Rom, který je na hosty stále velmi milý a vstřícný, i přes to, že dělá tuto práci již mnoho let.
- Mám krásný zážitek spojený s Romy, během taneční lekce, kterou jsme měli s tebou, byl úchvatný zážitek tvůj zpěv.
- Nemám rasové předsudky, myslím, že vždy je to o člověku samotném, jaký je, a to, že se s jeho činy veze jeho národnost, už je druhořadé.

Veronika Králová

- Znamená to pro mě, že jsem se narodila v této zemi, vážím si jejího kulturního bohatství, krásné přírody, historické tradice i významných rodáků.
- Ano, líbí se mi Romové i Romky.
- Ano, znám.
- Vážím si všech, kteří dokázali překonat předsudky a společenský tlak a něčeho pozitivního ve svém životě dosáhli, třeba vzdělání nebo jsou aktivní v oblasti kultury, sociální problematiky, náboženství či politiky.
- Ano, mám. Mám hezké zážitky spojené s romskou kulturou – tancem, hudbou a životní filozofií.
- Není to normální, není v pořádku zevšeobecňovat.

Žena (anonym)

- Jsem Moravačka – tedy když to ještě přiblížím, tak obyvatelka historické oblasti „Lucké pole“, což je historické území na hranici Moravy a Slovenska a spadají tam oblasti obou republik. Tady u nás fakt nebere, že by tu nějaká hranice byla.
- Beru to jako sounáležitost se svými předky, s událostmi, které prožili a které je formovali. S tradicemi, které prožívali. A s okolní přírodou.
- Jak to myslíš? Jako chlapi? Ano, v pubertě jsme byly všechny zamilované do jednoho Roma u nás ve vesnici, vždycky jsme ho pozorovali na koupališti.
- Kamarádku, která byla chvíli přivdaná u nás ve vesnici.
- S ní hodně.
- Pro mě ne, dívám se na každého jednotlivého člověka, jak se chová. Ne na to, odkud je, nebo kdo je.

Kamila Polehlová, ředitelka lesní mateřské školy Zahrádka

- Jsem Češka, spíš Moravačka. Znamená to pro mě, že žiju v krásné zemi, blízko Beskyd, a jsem za to ráda.

Chci přispívat k zachování krásy země, kultury a zdraví společnosti.

- Romové a Romky se mi líbí, ale cítím tíhu a bolest, které ve společnosti nesou a jejich krása nemůže plně zářit. Vážím si všech, kteří jsou odvážní a přerůstají své limity. Vážím si i obyčejných, kteří co nejlépe žijí své životy. Je to stereotyp, ale miluju romskou hudbu, tanec, svobodu, krásu. S romskými dětmi jsem strávila spoustu pěkných chvil na táborech a v NZDM.
- Nenávist a pohrdání druhými lidmi je velké zlo.

Ilona Pleskotová, pěstounka

- Jsem Češka. Znamená to pro mne sounáležitost s národem a vlastí. Mohu být hrdá na své kořeny. Pyšnit se třeba českými vynálezy. Jsem šťastná, že tu máme bezpečno.
- Romky a Romové se mi líbí. Dost nechápu rčení „krásná jako gádži“, vlastně ani „šukar sar papin“ (pozn.red.: tradiční romské rčení, doslova znamená „krásná jako husa“, odkazuje k bílé pleti), protože já jsem bílá až moc a co bych dala za snědou pleť.
- Osobně znám spoustu Romů, mám mezi nimi hodně přátel. Taký mé přijaté děti mají romské kořeny. Vážím si všech svých kamarádek a kamarádů a tak se bojím jmenovat, abych na někoho nezapomněla. Na těch více veřejně známých si vážím jejich práce, do které dávají i kus srdce. Na spoustě z nich obdivuji talent. Např. Pěta Gelbart – její hlasový rozsah, a na kolik umí hrát nástrojů. Její práce s dětmi, no prostě super! Klobouk dolů! Zpěv a tanec sester Kačových – úžasné. Verunka umí navrch krásně šít a taky vyrábět šperky. K tomu taky píše články. Styl výuky Ivetky Kokyové a zvuk jejího hlasu při veřejné četbě. Její pohádky a jiná psaná tvorba... Krása! Snaha o poznání a sblížení národů Aničky Chvalové, hudba a politická činnost Jeňi Duždy, humanitární pomoc Petra a Jany Ščukových – jejich výrobky s romskou vlajkou snad zná už celá republika. Nesmím zapomenout na Dášu Lendelovou a její sociální činnost, i když s tou jsem se osobně setkala jen párkrát. Zábavu nikdy nezkazí Gejza Bendík a další členové skupiny Terne Čhave. No, mohla bych jmenovat dlouho. Jsem pyšná, že spousta mých kamarádů a známých je zanesena do knihy Amendar.
- Hezkých zážitků mám nespočet, protože Romové patří mezi mé přátele.
- Nenávidět někoho, protože je jiné národnosti, je holý nesmysl.

Alena Pobořilová

- Ano, jsem Češka.
- Znamená to pro mne sounáležitost se svou rodnou zemí.
- Líbí se mi Romové, Romky, stejně jako každý jiný člověk.
- Znáám Romy osobně i na velmi přátelské úrovni.
- Každý si zaslouží za něco vděk a úctu.
- Mám jich mnoho, nejvíce miluji romskou hudbu, takže zážitky nejvíce hudební.
- Je nenormální někoho nenávidět obecně.

KOMENTÁŘ

Vnímání Romů ve společnosti je stále negativní

TOMÁŠ ŠČUKA

Od sametové revoluce uběhlo mnoho let. Je to opravdu delší doba, kterou si už například žáci základních škol nemohou pamatovat. Snad je jim tento historický mezník alespoň dostatečně připomínán ve výchovně-vzdělávacím systému. Obecně lze říci, že se toho hodně změnilo. V našem každodenním fungování máme zkrátka na výběr, a to v jakékoliv oblasti. Nákupy, zdravotnictví, cestování, způsoby komunikace, trávení volného času a spousta dalšího. Servis, služby a produkty si tak vybíráme dle individuálních potřeb či vyšší kvality. Neplatí to však v každém případě. Například u potravin lidé rádi vzpomínají na kvalitu výrobků tehdejší doby.

Dále se společnost definuje i vzájemnými vztahy. Mezilidské vztahy, tolerance k jinakosti či k jiným, méně známým, skupinám odráží z mého pohledu také určitou vyzrálост demokratického smýšlení. Jak je na tom Česká republika dnes? Aktuální průzkumy zaměřené na vztahy k národnostním menšinám, Romům, muslimům jsou asi nejlépe vypovídající hodnotou. Z výsledků vyplývá, že většina Čechů si nepřeje za sousedy Romy, muslimy nebo další (pro ně) méně známé menšiny.

V zahraničí zaslechneme na adresu Čechů poměrně často větu, že většina z nich jsou rasisté. Příjemné to jistě není, ale je to pravda. Není přece možné mluvit veřejně bez ostychu a servítek o Romech v takto negativních konotacích: Oni jsou líní, oni zneužívají sociální dávky, oni lžou, oni mluví sprostě, oni vybydlují byty, oni jsou kriminálníci... (pozn. autora: často to slyšíme i od demokraticky zvolených politiků, např. Čunek, Němcová, Zeman).

Skutečný problém spočívá ve vzájemném soužití. Na tom jsme jako společnost v posledních 30 letech nijak zvlášť nepracovali. Dlouhodobě považujeme Romy za nejméně sympatickou národnost. Dlouhodobě je považujeme za nejméně přijatelné sousedy. Vyprávějí se celé legendy o tom, jak jedna romská rodina dokáže zničit sousedské soužití a přetvořit spokojený život doslova v peklo.

Zpráva Ivana Gabala upozorňuje ve známé studii na to, že vzrůstá počet ghett. Místo aby se nůžky mezi Romy a neromy zavíraly, podle všeho se dále rozevírají. Obecnou nepopularitu Romů pak dokážou využít někteří politici k tomu, aby získali body. Málo už se říká, že za bídnou, ba tragickou, sociální situaci nemohou Romové sami – byli do ní uvrženi. Po staletí žili sice v podřízeném, ale snesitelném postavení. Nabízeli tradiční jednoduché práce, kotlářství, broušení nožů, stavby, podruhování. Od druhé světové války je však stíhá rána za ranou. Nejprve hrůza holokaustu. Potom násilné usazení za socialismu. Po revoluci sice přišla svoboda, ale s ní zároveň ztráta jistot a ohromná nezaměstnanost.

Ve společném prostoru bohužel převládají nadále silné stereotypy a předsudky vůči některým skupinám obyvatel. Smutné je, že někteří lidé tyto postoje vnímají jako správné, legitimní a objektivní informace.

Tady zaspal stát, a to na hodně dlouho. Zejména pak školství. Jak je možné, že v některých výukových materiálech najdeme bláboly a zkreslené informace o Romech, z nichž se učí další generace dětí? Vždyť my ty děti učíme vědomě netoleranci a nenávisti vůči slabším skupinám občanů.

Vydávání Romano hangos podporuje Ministerstvo kultury České republiky

Jak vnímáš romské herce na naší české scéně?

No, upřímně, po tom, co jsem někdy v 18 letech viděla Bastardy, byla jsem strašně smutná. Jak už prezentací Romů, tak provedením. Pokud budeme mluvit o těch starších, byla to jiná kvalita. Nazírání bylo jiné, předsudky možná taky trochu jiné. Můj bývalý švagr mi jednou pustil ROMing a konečně jsem tam viděla nějaký potenciál. Víta Holub ukázal, že jsou výjimky a už jsem to vnímala jinak. Pokud zajdeme úplně do historie a budeme se bavit o filmech jako Cikáni jdou do nebe, je to zase jiná podkapitola a ani to není český film.

Znáš nějaká romská mezinárodní divadla? V čem jsou podle tebe odlišná od českých?

Stydím se, ale vůbec nic takového neznám. Jak jsem psala, šla jsem z jednoho oboru, kde jsme řešili jablka, do oboru, kde řešíme imaginární hrušky. Ano, viděla jsem dvě představení, která dělali Romové a hráli v nich. Jedno bylo tady u nás v Ostravě ve Staré aréně a bylo to spíš divadlo utlačovaných. Tam jsem alespoň poznala, jak se k tématům Romů staví moje třída, jelikož jsem byla ještě na střední. Pak jsem viděla jen záznam představení A zase jsme spali pindral v divadle Ara Art. To bylo moc hezké. Bohužel je to vše, co jsem viděla, jelikož jsme se na katedře zabývali úplně něčím jiným a na tohle jsme nenarazili. Pokud se pak budeme bavit o komparaci českých a romských představení, je v tom jeden velký rozdíl. Romové mohou mnohem více komunikovat přes divadlo. Strašně moc a strašně hezky. Dědeček mě vždy učil, nemluv o něčem, o čem nevíš. Představa toho, že nějaký gádžo „hovno ví“ o Romech a jde na představení do divadla, bude to brát jinak. Divadlo je kultura, v divadle jsou zásady, to podvědomí dělá hodně. Právě, když jsem mluvila o tom představení, které jsem viděla v Ostravě, celý narativ se točil okolo Romů, předsudků, vysvětlení a vyvrácení. Seděli tam všichni a koukali, a dokonce se museli zapojit. Museli vyřešit, jak se ten Rom vyhne konfliktu. Museli sami uvažovat, jak se vyhnout konfliktu a zapřemýšlet. Že to třeba není adekvátní se takhle chovat, že to je zbytečné rozdělování a že když by to samé udělal člověk z majority, vypadá to jinak. Divadlo je jeden velký komunikační kanál. Romové by se měli sebrat a vše sehrát, ukázat, vysvětlit. Je to příležitost, jak prostřednictvím divadla a metafor ukázat, jak to u nás funguje, jak to máme, jak to vnímáme, jak se cítíme.

Jaké filmové téma tě nejvíc baví? Hodně mě baví horory. Naprosto to miluju, miluju se bát, miluju všechny ty obludy. Je to něco, co ani nechápu, proč mám ráda. Hodně mě zajímá drogová tematika ve filmech a sérioví vrazi. Já vím, asi to zní děsivě, ale přijde mi to fascinující. Samo sebou mám moc ráda filmy, kdy ti tvůrce zamotá hlavu, že pak valíš oči, jak to skončilo. Mám taky moc ráda poetické filmy. Je toho strašně moc. Takže, když to shrnu, psychologické filmy, horory a samo

sebou pohádky, to je moje. S přítelem nekoukáme na nic jiného.

Obraťme list, jak tě ve studiu podporuje tvá rodina?

To je asi hodně komplikované a možná trochu citlivé téma. Pokud se budeme bavit o rodině a v ní počítat mámu, otčíma a sestry, podporují mě nejvíce na světě. Znájí mě a ví, jak mě to baví. S mámou jsme si vždy po zkoušce volaly a řešily všechny věci. Sestra většinou věděla o všem, co jsem pokazila, co jsem nepokazila, vždy jsme se smály u angličtiny, protože to byl zážrak, když já ji dala na poprvé. Máma je na mě pyšná a jde to vidět. Pomáhá mi a jsem za to neskutečně vděčná. Pokud se ale budeme bavit o zbytku rodiny, tam už to tak necítím. Dokonce mi jednou řekli, že určitě nechodím do divadla... když jsem to pak vyprávěla mámě, strašně jsme se smály, protože máma nic jiného neslyšela, jen to, že jsem v divadle. Ačkoliv mě to velmi mrzí, jelikož já si nevybrala být jediná tmavá, tak už jsem, díky terapeutovi, klidnější. Vysvětlil mi, že se jim nemusím zavděčit, že jde jen o mě. Že jsou kanál, do kterého nemusím lézt. S tímhle mi hodně pomohl můj přítel. Uklidňoval mě a vysvětloval věci. Jelikož už i on je rodina, tak pokud bych měla mluvit o něm, je na mě strašně hrdý. Ví, že mi to jde a ví, že jsem v tom dobrá. Má moc rád moje analýzy a moje uvažování nad uměním.

„Romové můžou mnohem více komunikovat přes divadlo. Strašně moc a strašně hezky. Dědeček mě vždy učil, nemluv o něčem, o čem nevíš.“

Čemu se věnují další sourozenci a co bys nám řekla o své rodině? Mám dvě sestry. Dva sourozenci mi zemřeli při nehodě. Jedna sestra, která je starší o deset let, pracuje v restauraci, vždy ale dělala v obchodě. Má taky vystudovanou prodavačku. Má sestra se ale věnuje hlavně svým krásným dcerám, které miluji. Druhá sestra pracovala dlouho jako manažer v KFC, teď přesídlila na McDonald. Stejně jako první sestra, druhá se taky věnuje hlavně svým dětem. Doma má už jen malého syna, kterému dává všechnen čas, když ho má. Spolu s ní ale sdílím lásku ke čtení. Čte sice jen knihy týkající se holocaustu a téhle doby, což já bych čist nemohla, ale i to se počítá. Občas mi přijde, že jsem takový mix všech Dudy-Koťovců, které porodila moje máma. Ačkoliv mám jiného otce než všichni čtyři mí sourozenci, přijde mi, že jsem takový prostředník. Nevím, co bych moc říkala o své rodině. Moc je všechny miluji, ale nejvíce jsem milovala svého dědečka Ladislava Dudy-Koťu. Byl to můj hrdina a můj vzor. Po něm mám to všechno psaní a čtení. Moc mi tady chybí a doufám, že by byl moc pyšný na to, kam jsem se až dostala, ačkoliv je to jen začátek.

Jak trávíš volný čas?

Většinou s přítelem. Stačí, že je vedle mě. Většinou si ale čtu, koukám na filmy nebo maluji. Moc mě to baví a беру to spíš jako terapii. Pokud nejsem v práci, tak doma uklízím, což mě strašně baví. Nejráději bych nechala ten byt tak na měsíc špinavý a pak ho celý uklidila, to by se mi líbilo. (smích) Taky moc ráda trávím čas u sestry, kde jsou její dcery. Často si povídáme, řešíme problémy, kouříme a pijeme kávu. Nemám moc ráda tuhle otázku, jelikož mi pak přijde, že jsem jen v práci a mám nudný život, protože buď sedím v knihách, ať už cizích nebo té své, nebo jsem s rodinou. Mě to ale takhle baví a práce mě taky baví, takže mi to takhle vyhovuje. Stejně člověk, když vyroste, tak je buď v práci nebo doma.

Máš nějaké motto v životě?

Nemám asi přímo motto, mám spíš věci, které se snažím dodržovat a na které při strastech myslím. Jedna se opět týká dědy, jelikož mi vždy říkal: „Nebud' hrdá na to, že jsi Romka, bud' hrdá na to, za jakou rodinou stojíš.“ Když tak ale uvažuju, tak mé motto je něco v tom smyslu, že by se člověk neměl dívat na celek, ale na souhrn částí.

Přichází období zimy, změny nálad a pocit, kdy se nám někdy nic nechce... Jak vnímáš tyto pocity spojené s tímto obdobím ty?

Hrozně. Všem je zima, všichni mají sople u nosu a jsou zapšklí. (smích) Nesnáším, když se vždy musím navlékat a mít na sobě tři vrstvy, ještě k tomu mi je pořád zima, takže to je těžké. Stavím se k tomu dobře, ale počasí si ze mě vždy dělá srandu a pak jsem smutná. Snažím se být nějak připravená, ale počasí mě pak seje a mně je buď horko nebo zima, nedokážu se prostě správně obléknout. Uklidňuje mě ale pohled na zbarvené listy a vůně podzimu.

Na druhou stranu jsou se zimou spojené ty nejkrásnější svátky v roce, samozřejmě jak pro koho. Jak trávíš Vánoce?

Kdysi jako malá jsem je moc neměla ráda. Teď se na ně moc těším. Jsem dospělá a věci vnímám jinak. Líbí se mi to naše romské kouzlo, jako třeba dávání jídla za okno a tak dále. Líbí se mi to společenství, které se tvoří. Ta opakovatelnost, která se dodržuje. Ty emoce a hudba kolem. Ráno se vždy vzbudím a vím, že to dnes bude divadlo, že to bude jízda. Většinou je trávím s mámou. Sedíme na gauči, máma jí cukroví a já ořechy, protože na ořechy nemá zuby. Koukáme na pohádky a snídáme chlebičky. Jelikož jsem ale hodně pověřčivá, na stole musí být vše, co tam patří. Nedokážu si představit, že bych si u mámy sedla za stůl, kde by třeba nebyl chleba. Bála bych se. Musí se dodržovat to, co se dělá vždy, jinak mám z toho blbý pocit a neužiji si to. Hlavně, kdo by se netěšil na Vánoce, když ví, že máma bude dělat holubky a salát.

Máš nějaký vzkaz pro naše čtenáře? Nebojte se objevovat, nebojte se ptát, buďte sví a čtěte knihy.

rozhovor vedla Veronika Kačová

Anketa (pokračování)

Svatava Plachá, ředitelka organizace Omama

- Ano, jsem Češka, znamená to pro mě, že sdílím s dalšími českou kulturu, historii, tradice...
- Ano, znám několik desítek Romů osobně.
- Vážím si každého, který dělá něco dobrého, kdo dává do společnosti, ne jen bere, kdo buduje, a ne boří.
- Ano, mám pěkné a příjemné zážitky s Romy.
- Ne, není normální někoho nenávidět jen kvůli národnosti nebo odlišnosti. Bohužel je to ale časté.

Veronika Malyjurková, malířka

- Ano, jsem mixovaná Česko-polsko-slovenka.
- Znamená to pro mě místo, kde jsem se narodila. Kořeny, předci.
- Ano, líbí, jsou inspirativní a cítím z nich krásu a divokost.
- Ano, znám. Tebe, Verunko a některé ve Skotsku.
- No všech, které znám osobně. Jsou to krásní lidé.
- Tanec, hudba, otevřenost, přijetí...
- Určitě ne. Nevidím rozdíly, miluji odlišnost národů.

Daniela Hanáková, učitelka, divadelnice, terapeutka

- Jsem Češka. Miluji svoji krajinu, jazyk i lidi.
- Romové jsou součástí mé země od dob, kdy jsem se narodila. Když byla moje maminka ženská sestra a porodní asistentka, často romské rodiny pracovně navštěvovala a tak byli Romové součástí mého života víc, než mých spolužáků a kamarádů.
- Mám s Romy dobré i špatné zkušenosti stejně tak jako s Čechy. Nedělám rozdíl mezi lidmi podle národnosti nebo barvy pleti.
- Krásné zážitky mám s Veronikou Kačo, ke které jsem se chodila učit romské tance a zpívat. Veronika je krásná žena, velmi talentovaná, pracovitá a má velké srdce. Je pro mě skvělou inspirací. I když už tančit nechodím, zůstaly jsme kamarádky a velmi si cením tohoto přátelství. Vážím si i její početné rodiny, ve které je spousta talentovaných a pracovitých lidí. Romové jsou dle mého názoru obdarováni velkým uměleckým talentem.
- Rozhodně bychom se měli naučit vzájemnému respektu a toleranci, ať máme jakoukoliv barvu pleti, patříme k jakémukoliv národu, náboženství, politickému přesvědčení... Nenechejme se jakýmkoli způsobem rozdělovat. Buďme láskyplnými lidmi. Pokud začneme u sebe, můžeme tak ovlivnit celý svět.

otázky položil Sabir Agalarov zpracovala Veronika Kačová

Proč?

Někdy sama se ptám, proč tu bolest stále v srdci mám? Proč v srdci cítím žal a před očima stále mám, jak jsi mě za ruku bral? Proč svírá se mi žaludek, když slyším jméno tvé, a v krku mám pocit, že nedokážu mluvit dál, je to pocit, jako by někdo ve mně zamilovat znova se bál. A tak sama sebe se ptám, proč každý, na koho se upnu, ublíží mi a bolí to čím dál víc, ptám se, sakra, proč musí stále život na mě brát bič? No, možná jen stačí najít ten správný klíč, ale stále čekám a čekám, až přijde někdo, kdo život mi změní, kdo ukáže mi, že na světě jen samá nenávisť není. Taky mi někdy přijde, že v pohádkách jen dobré konce jsou, skutečný život přeci není jen pouhou lehkou hrou. Kdo ví, třeba jednou vážně skončí vše dobře, a já konečně zapomenu na toho, kdo stále do očí mi jen lže.

Soske?

Varekana pestar phučav, soske koja dukh hin mange furt pro jilo? Soske paš o jilo čujinav žaľa u andro jakha ča dikhav, sar mange o vasta chudehas? Soske man dukhal o per, te šunav tiro nav, u andre kirlo čujinav, hoj imar našti duma dav, hin oda sar te bi vareko andre mande daralas hinke te zakamavel. U ta korkori phučav pestar, soske sako, kas dikhav rado, mange vareso nalačo kerel, dukhal man oda buter he buter, phučav, soske pre mande furt o dživipen hino kajso? Mindig stačinel te rakhava odi lači kleja, ale furt ča užarav he užarav, hoj avela vareko, ko o dživipen mange zmeňinla, vareko, ko mange sikhavela, hoj pro svetos nane ča nalačhiben. Varekana pes mange zdel, hoj ča o paramisa lačhes doperen, bo čačikano dživipen nane ča loki hra. Ko džanel, mindig jekhvar čačes savoro lačhes skončinela, u me imar bisterava pr'oda, ko mange andro jakha ča chochavelas.

Andrea Kačová

Save hine o Čechi?

Odava hino pharo phučiben, me mange achafuvav le gadženca, šoha man lenca napelínavas, o gadže man maškar peste likerem. Me džanav, soske hine o gadže pre amende ajse, vaš oda, kaj amen naprindžaren. Me pisinav o keŋvi, kaj te dikhen, save amen o Roma sam, hoj sam jekhmodošne sar jon, the amen hine ajse starosta sar len. Me som romaŋi džuvli, the hin man duj vasta, the duj čanga, sikhaven mange, save gadžija hin trin vasta the trin čanga? Nihaj ajsa nadikhena, sam jekhmodošno, čak amen hin aver cipa, kaŋi. Nakampel pre amende te del e diskriminacija. Sar dikhen kales, imar nalaches, abo kana hin le gadžeha namištes te predživel. Sar phenav, the amen o Roma mušinav te duminel, sar te vakeras avrenca.

So džal pal e diskriminacija, odava hin andro Čechiko furt! Amen o Roma adaj dživas perdal o šel berš, the e diskriminacija nageŋa avri, furt pes likerel pre amende. Le Čehenge stačinel, hoj sam kale, imar hin namištes, savoro dikhen pr'amende nalačo! Jon amen likerem vaš melale, vaš o negramoti. Ale odava avka nane čačo, bo the maškar amende imar hine orvoša, dochtora, indžiniera, umelci the aver... O romano sikhliben pes vazdel upre, polokones, ale vazdel pes. Andre miri fajta hin indžinieris, la čakro čhavo, les hin e maturita, the miri čhaj phirel pre univerzita Prahate. Sas pre přednáška, the zadžidila igen mištes šundo pro jilo, bo o profesoris sas Rom, o Kaleja, miri čhaj andre loš maj narovelas, hoj Romes šunen o gadžikane študenti. Sas igen lošaŋi, the barikaŋi.

Sar odava lava vaš o lav, avka phenav, hoj so keren o rakle? O gadžikane čhavore? Keci imar murdarde la daj, le dades vaš o drogi? Prindžarav adaj k'amende jekhe gadžes, the leskera romňa, jon fetinen so duj džene, hin len trin čhavore cikne. Lenge odava hin jekh, the kana džan avri le čhavorenca, fajčinen la marjánka. Lengere čhavore hine ajse melale, hoj mange hin olestar erdavones pro jilo, čore čhavore. Lenge jekh, jon hine so duj džene andro ŋebos – lenge hin finom! The ajse hine o Čechi! Na, natroman pr'amende avka te čhivkerel o bibachtalipen, bo jon hine mek goreder sar amen o Roma!

Avel sombat, the amen lošanas, hoj dikhaha pro finom filmes, ale nane čačo. Ola terne herci andro moza čak sikhavkeren, save hine nange, baro kamiben keren, naladžan pes, odava nane ŋisavo lačo mozi, samo džungalipen. The oda hine o Čechi. Ola lače herci imar nane, savore mule, the akana nadžanen nič te sikhavel, kaj pes o manuš lošanel!

Feder ačhav te pisinel ajse, bo som olestar somorutni. Phenava tumenge, sar jekh phureder romŋi man ačađa. Somas andro foros te cinkerel. Oda va hin avka – amare Roma duminen, hoj kana pisinav o keŋvi, hoj som igen godaver, the savoro džanav... nane odava čačo! Ale sar lenge odava dava andre godi??

„Eliášovo, Eliášovo...“ vičinel pre mande jekh phureder romŋi.

„No, so hin? Cinkerdom o nakupos, džav khere...“

„Čak sikra užar, bo merava...“

„Tu sal nasvali?“ Ačhilom te terđol. Joj, so pre mande kamel?

„Na, na... ale nič man nadiňa koja m*dž pre socijalka, me nadžanav, so kerava!“

„The so me oleha? Me odoj naphirav...“

„Me džanav, ale joj mange diňa ajci papira, the me oleske naachaluvav. Ale me la diňom! Joj pre mande šoha nabisterela, sas pre mande bibacht, avka me lake diňom čhib!“

Me džanav, hoj diňa, džanav, sar džanen o phure romňa te vičinkerel!

„The so kames mandar?“ phučav latar.

„No, ta pisineha mange o papira. The me lake lidžava, nek mange del o lovore, bo so kerava, man nane aňi korunka!“

Chochavel, hin la dosta love. Bo calo berš phirel te kidkerel andro veša o borovki, o šiški, o gaštani, calo berš kerel peske o lovore, the čak chochavel. O uradi olestar nadžanen.

„No, pisinava tuke, de o papira, the e občanka. The buter mandar nič ma kam, bo me džava het, ke miri čhaj, naavava adaj. Tajsa av ke mande, hi?“

„Joj, me džanavas, hoj tu sal igen godaver, the lači! Kana avava ke tute?“

„Trine oreendar. No, ale namušindal te vičinkerel pro urados, joj e gadži hiňi andre bufi, achalos...“

„Jon kiden amare love...“

„S'odava tu vakeres, odava na...“

„Jon hine pr'amende igen bibacht, odava phenen savore Roma, hoj kiden amare love. Jon hine budžande, kamen, kaj te amen adaj nasam, paťa mange!“

Ačhilom cicho. Dikhav pre late, hoj nane modo lake vareso te vakere, sar odava hin. Oda hin lakero čačipen, the perdal nič nadžal. Oda budžandipen hin pro duj seri, hin jekh, te hin Rom abo gadžo. O iletos amen sikhada te chochavel, kana amenge kampel...

Irena Eliášová

Andéliskero chanelis...

„Mamo, chudava pre Karačoňa odava, so mange diňal o lav?“ phučel mandar miro eftaberšiko čhavoro, naštik avri likerel, sar avela e Karačoňa.

„Tu lačhes džanes, hoj hi!“

„Tel o jekh čhon hin e Karačoňa, ale amen savore imar džanas, hoj naphirel o Ježiškos, ale cinen amenge tumen, e daj le dadeha o darkici.“

„Ale kaj odava avri liňan? Andre ešebni trjeda, the imar savoro džanen! Me sar somas cikŋi, igen lošnavas pro Ježiškos, the nadžavas te sovel, dikhavas les avri, kana avela...“

„Mamo, sar šaj salas ajsi diliňi?“

„No, somnakaj miro, diliňi nasomas, ale užaravas o darkos...“

„Tiri dajori tuke cinda le dadeha, imar avka... Me džanav, hoj sam korkore, nane amen dad, me nakamav tutar kuč darkocis...“

„Ma ker tuke starosta, me tuke dava, so šaj. Akaňik džas te sovel, tosara džas andre škola!“

Miro čhavoro ačhila jekhvarestar ajso bleđo, o jakha upre visarda, the peŋa pre phuv. Joj, miro gulo Del, s'oda hin?! Sig les hazdinav, the polokones les marav pro muj, no nič, vičinav pro telefonos la zachranka. Dav leske umelo phurđipen, the jov nič. E zachranka avla mindar tel o deš perci, imar hin adaj o dochtoris, imar hin feder. Hine uzal leste štar manuša, so keren aňi nadikhav, vareso leske dine pro muj, talam o phurđipen. Joj, miro somnakaj imar avri phundravel o jakha the phurdel.

„Pavličku miro...“ kamav te džal ke leste, ale jon man namukhen.

„Romňije, užaren, akaňik ke leste naštik džan, diňam les o kislikos, the e kapačka, dikhen? Čak tumendar phučava, the palek džaha andre špitala. Hino nasvalo, so kerelas?“

„Na, nane nasvalo, vakerahas jekhetane, the jov peŋa pre phuv. So hin leske, dochtorka?“

„Mamo, mek nadžanas, laha les andre špitala, odoj les višetrinena...“

„Me džav leha!“

„Mištes, šaj džan leha, len e deka, zabalínaha les, the džas.“

Hroza sar akaňik hin, miro jilo avka marel, hoj les šunav, andre sanitka bešav paš leste, likerav leskero vastoro, the o apsa mange džan pal o muj, naštik ačhav preku. Imar avlam andre špitala, le čhaves avri cirdle andal e sanitka, dine les andre, the man mukhle pre chodba. Hine adaj o sekici, avka mange beštom, e dar mange čalađa andro čanga, igen darav, te na les avel baro nasvalipen. Igen som nervozno, darav, so mange o dochtoris phenela. Imar hin maj deš ori raťi, avka trin ori užarav pro dochtoris, so phenela. Modlinav man ko Del. Akaňik mange avla pre дума, hoj šoha navičínavas pro Del, hin mange tranďa the duj berš, akaňik elšebnovar pre leste man modlinav, the prosinav. Duminav, hoj savore manuša pes modlinen ko Del, kana hin erdavones, abo na? Mange jekh, me ke leste modlinav, the prosinav an-

dal miro vodi. Nasom adaj korkori, pre chodba hine štar manuša, so tiž užaren pro dochtora.

„Romňi Hudkovo...“ Visarav man, the ke mande terđol o dochtoris, učo, leskere bala čulo šeđiva, the o jakha ajse kikne sar o ŋebos. Dikhav andre leskere jakha, the užarav, so phenela.

„Dochtoris, phenen sigeder, so hin mire čhavoreske?“

„Romňije Hudkovo, aven, bešaha pro sekici, užaren adaj but. No, kerďam le čhavoreske o testi, ale hin mange pharones, nane lače...“

„Joj, miro gulo Del, hin les pharo nasvalipen...“

„No, mek savoro nadžanas, mušinaha te kerel mek o testi, the aver višetrenja, the palek...“

„Mire čhavores hin baro nasvalipen...“ mukhlom man te rovel.

„Na, mek naštik phenas, savo nasvalipen, keraha e rezonancija, the aver...“

„Dochtoris, zaarakhen mire čhavores, bo me merava...“

„Romňije Hudkovo, mek nane vigos, adađives pes šaj savoro avri sastarel...“

„Čak mange phenen, so hin mire čhaveske...“

„No, dičhol odava pre ajsi vzacno dijagnoza, ale mek pes mušinel te kerel višetrenja, o čhavoro hin andro komatos...“

„Ach miro Del, soske?“ Phosađa mange vareso paš o jilo, the imar nadžanav nič... talam andre mulom.

Uštaďom man avri, pre leskri angaľi, sig man khatar leste odcirdlom. O dochtoris mange del lače lava, ale me les našunav.

„Dochtor, me mušinav te džal ko čhavo...“

„Džas, ale aven spokojňi, ma daran, avela mištes...“

„Hi, avela sasto, ale kana?“

Avlam andre cimra ke miro čhavoro, jov pašľol pro vodro, uzal leste hine pherdo drati, abo s'odava hin. Chudav leskere vastora, the vakervav ke leste, ko džanel, či man šunel.

Imar trin kurke miro čhavoro hino andre špitala andro komatos. Me som leha sako đives, liňom mange dovolenka andal e bufi, the som leha calo đives, čak raťi džav khere te sovel. Jekhbareder dukh hin vaš e daj, kana dikhes pre tiro čhavoro, kana hino nasvalo. Feder te avavas me pre leskero than, abo te bi odava šaj liňomas pre mande, avka mindar odava kerďomas! Leskero dochtoris nakamel mange te phenel, so hin mire čhavoreske, me darav, ale paťav oleske, hoj avri sastola! Hoj ušťela miro somnakuno čhavoro pre Karačoňa, imar avela tel jekh kurko. Bešav paš miro čhavoro, vakervav leske o paramisa, the savoro, so pes kerel.

„Romňije Hudkovo, šaj džas pre chodba?“

„Hi, hi, imar džav.“ Hin bari viziťa, the me odoj naštik avav.

Džav avri pre chodba, the bešav mange. Dikhav, sar o sestrički denaškeren, keren mištes peskeri bufi, igen mange len likerav. Adija

bufi hin igen bari, me naštik odava kerav, man nane ajse nervi.

„Romňije Hudkovo, aven, adaj bešaha, mušinav tumenge vareso te phenel.“ Vakereľ ke mande o dochtoris, the me šunav andre leskero hangos nalačo.

„The so, dochtoris?“ Bešťam, the me lestar phučav.

„No, hin mange pharones, ale o primaris kamel le čhaves te odpojinel le pristrojendar...“

„Joj, miro gulo Del! Odava naštik kerel, miro čhavo ušťela...!“ Kezďinav te vičinel, o apsa mange čulon pal o muj, o dochtoris man oblapiňel, me man odcirdlom.

„Ačhen spokojňi, raňi Hudkovo, me...“

„Sar jov avka odava šaj kerel, so te avelas oda leskero čhavo?“

„Romňije Hudkovo, tumaro čhavo hin...“

„Džanen, so? Me džav ke miro čhavoro, the ŋiko man khatar leste nalela, jasno?“

Džav ko čhavoro andre cimra. S'odava hin ajso primaris? Me paťav, hoj miro čhavoro ušťela. Jon čak dikhen pro love, keci mol o sastipen. Na, miro čhavo dživela! Bešav paš leste, liňom leskere vastora andro mire, the jekhvarestar pal caľi špitala hin šišitšagos, nane o prudos. Jaj, so akaňik, o pristroja nadžan, miro čhavoro merela! Caľi špitala hin kaľi, ale pre Pavľikoskero haďos švicinel ajso švetlos, savo me šoha nadikhľom andro miro iletos, švicinel pre miro kedvešno čhavoro... The tel e perca imar hin o švetlos het, imar o prudos džal, the pale calo špitalis švicinel. Avla k'amende ko haďos o dochtoris, the me šunav, sar miro čhavoro chudel mire vasta, polokones phundravel o jakha. Miro jilo ušťel! Andre loš o dochtoris mange phenel, hoj o prudos nadžalas perca, te na rušav.

„Mamo, mamo, oda hin miro dad paš tute?“

„Joj, somnakaj miro, nane, oda va hin tiro dochtoris, so tut sastarelas...“

„Mamo, me kamav te džal khere...“

„Džaha, jiloro miro, džaha jekhetane...“

„Romňije Hudkovo, odava hin zazrakos...“

„Hi, dochtoris, odava hin baro zazrakos...“

„Kana džaha khere?“ phučel miro somnakaj.

„Keraha o višetrenja, te palek šaj džan khere,“ phenel o dochtoris.

Andre bari loš bisterďom pre savori starosta, miro jekhbareder dar-kos ipen akaňik restom.

„Romňije Hudkovo, ale mušinenate phirel pro kontroľi, hi?“

„Oda džava andre loš...“

„Čak pre kontroľi? Naštik the vaš mange, kaj amen feder prindžaras, kaj amen šaj dumazinas, so phenes?“

„Man hin ajsi loš, hoj tuke phenava, hi, klidnones...“

O dochtoris pes mange pačinel, the calo svetos pes mange andre loš pačinel. Savoro hin šukares, bo avla pale miro somnakuno čhavoro...

Irena Eliášová

O Roma vakeren

Pořad ČR určený pro Romy. www.romove.cz

Dotek anděla...

„Mami, dostanu pod stromek o Vánocích, co jsi mi slíbila?“ ptá se mě můj sedmiletý synáček, nemůže se dočkat Vánoc.

„Ty moc dobře víš, že ano!“

„Za měsíc jsou Vánoce, mami, já ale vím, že žádný Ježíšek nechodí, ani Santa Klaus, my už to víme všichni v naší třídě, ha, ha, my víme, že nám to koupíte vy, rodiče!“

„Ale kdepak jste to vypátrali? Prvnáci, a už skoro všechno víte? Já jako malá čekala na Ježíška a moc jsem se načekala, dlouho jsem nešla spát a vyhlížela jsem ho...“

„Mami, jak jsi mohla být tak naivní a blbá?“

„No, zlato, blbá jsem nebyla, já jen čekala dáreček...“

„A maminka s tátou ti ho koupili, jasný... Já vím, mami, že jsme sami, nemáme tátu, ale já nechci nic drahého od tebe...“

„Neměj starost, dostaneš, co chceš, broučku a teď už jdi spinkat, ráno vstáváme do školy.“

Můj syn najednou zbledl, oči se mu převrátily a upadl na podlahu. Pane Bože, co to je?! Rychle jsem ho zvedla a dala na postel, jemně jsem ho po tváři fackovala a nic, můj synáček je v bezvědomí. Rychle jsem zavolala záchranku, dávám mu umělé dýchání a nic se neděje. Během deseti minut přijela sanitka. Já ubřečená jsem si oddychla, už je tu doktor, tak bude vše dobré. Jsou u něj čtyři lidi, není ani vidět, co s ním dělají, mají jakýsi stroj a konečně můj milovaný synáček začal dýchat a otevřel oči.

„Pavličku můj...“ chci jít k němu, ale oni mě nepustí.

„Mladá paní, počkejte chvílku, teď k němu nemůžete, dali jsme mu kyslík a kapačku, vidíte, že? Jen se zeptám a potom pojedeme, chlapce vezmeme s sebou do nemocnice. Co dělal? Je nemocný?“

„Ne, vůbec ne, povídali jsme si a najednou zkolaboval. Co mu je, paní doktorko?“

„Maminko, to ještě nevím, vezmeme ho na pozorování do nemocnice a...“

„Já pojedu s ním!“

„Samozřejmě, můžete, dejte mu deku, zabalíme ho a pojedeme.“

Hrůza, děs, moje srdce bouchá, až ho slyším, mám velký strach, co je s mým synáčkem. Byl zdrav, koukám na něho a on se usmívá na mě. Jedeme v sanitce a já sedím vedle něho a držím ho za ručičku, nechci před ním brečet, ale nemůžu udržet slzy. Konečně jsme dorazili do nemocnice, rychle ho vytáhli a nesou ho dovnitř. Mně řekli, ať čekám na chodbě. Jsou tu židle, tak si sednu a počkám na lékaře, co mi řekne. Jen prosím pána Boha, ať to není vážná nemoc! Mám obavy, jsem nervózní a už je pomalu deset hodin večer, tři hodiny čekám, co mi řeknou, je mi na nic, nemůžu na nic myslet, jenom na to, co mi řeknou. Pane Bože, vlastně až teď si uvědomuji, že prosím Boha, nikdy v mém životě, je mi

třicet dva roků, jsem ho neprosila. To asi každý člověk, pokud se mu stanou těžké chvíle, prosí pána Boha, nebo ne? Je to jedno. Já ho poprosím a prosím z celé mé duše, ať pomůže mému synáčkovi, ať udělá zázrak a ať je zdrav. Čekám už dost dlouho, po chodbách chodí sestry, doktoři, ale žádný se ke mně nezastaví. Nejde mi sedět, musím chodit a myšlenky nějak urovnat, nejsem tu sama, jsou tu další čtyři osoby, asi taky čekají na lékaře.

„Paní Hudková...“ Otočím se a proti mně stojí doktor, o hlavu vyšší, skráně má prošedivělé a jeho modré oči mají zvláštní jiskru. Dívám se mu do očí a chci poznat, na co čekám.

„Pane doktore, mluvit prosím, co je mému synovi?“

„Paní Hudková, pojdte, sedneme si, čekala jste dlouho. Dělal mi testy a bohužel, nejsou dobré...“

„Panebože! Má vážnou nemoc...“

„No, to ještě všechno nevíme, musíme ještě udělat další testy a vyšetření a potom...“

„Má můj chlapeček nějakou...“ rozplakala jsem se.

„Ne, ještě nemůžeme s jistotou říci, co mu je, je potřeba ještě rezonance a další...“

„Pane doktore, zachraňte mi mého chlapečka, nebo já umřu...“

„Paní Hudková, není všemu konec, dneska se dá vyléčit hodně...“

„Jen mi řekněte, co je klukovi...“

„No, vypadá to na vzácnou diagnózu, ale ještě se musí dělat další vyšetření, váš chlapec je v kómatu, ale...“

„Ach, Bože na nebi, proč?“ Pichlo mě hrozně u srdce a nevím nic... asi jsem omdlela.

Probrala jsem se v náručí doktora, odtáhla jsem se od něj a doktor mě uklidňuje s úsměvem. Jenomže já ho nevnímám.

„Pane doktore, já musím za chlapcem!“

„Jdeme, ale buďte klidná, nebojte se, on se z toho dostane...“

„Ano, musí, ale kdy?“

Vešli jsme do pokoje ke klukovi a on je zapnutý na všelijaké dráty, nebo co to je, má i kapačku. Můj milovaný synáček spinká, kdo ví, jestli mě slyší? Hladím jeho ručičku a šeptám mu krásná slovíčka.

Už tři týdny je můj chlapeček v kómatu, já si vzala z práce dovolenou a jsem každý den s ním, chodím na noc domů se vyspat. Nejtěžší bolest srdce je pro mámu, když se dívá na své nemocné dítě. Radši kdybych byla nemocná já než on, kdyby to šlo, přebrat nemoc na sebe, hned bych to udělala! Jeho doktor se vyhýbá odpovědi, když se ptám na synovu nemoc, já cítím, že je to moc vážné, bojím se. Ale věřím, že se z toho dostane a probudí se můj milovaný a bude se těšit z Vánoc. Už za týden jsou tady Vánoce. Sedím u synovy postele a povídám mu pohádky a všechno možné, co se děje.

„Paní Hudková, můžete na chvíli na chodbu?“ požádal mě doktor.

„Ano, ano, už jdu.“ Je velká vizita a já tam nemám co dělat.

Vyšla jsem na chodbu a koukám, jak sestry lítají sem a tam, mají toho opravdu na práci dost. Nemohla bych vykonávat tuto práci, na to nemám nervy. Vážím si velmi této práce, tady u té práce je snad největší oběť.

„Paní Hudková, potřebuji s vámi hovořit, pojdte, sedneme si a v klidu dáme řeč,“ říká doktor a mně se nelíbí jeho hlas, tuším něco zlého.

„Ano, pane doktore?“ Sedli jsme si.

„No, je mi to líto, ale pan primář chce vašeho chlapce odpojit od přístrojů...“

„Pane bože, to v žádném případě, můj syn se probudí...!“ Začala jsem křičet a slzy se spustily po tváři. Je mi jedno, že tady jsou lidi, co na mě koukají. Doktor mě objal a stisknul k sobě, ihned jsem se odtáhla.

„Uklidněte se, paní Hudková, já...“

„Jak může takhle jednat, co kdyby to byl jeho syn?“

„Paní Hudková, váš syn je...“

„Víte co? Já jdu k němu a nikdo mě od něho nedostane, jasný?“

A jdu do pokoje k synovi. Co to je za primáře? Koukají jen na peníze, kolik stojí ta léčba, NE, můj synáček bude žít! Vzala jsem jeho ručičky do svých a najednou všude zhasla světla... Joj, Bože můj, co teď? Můj syn umře bez těch přístrojů, všude tma a nad Pavlíkovou postelí se objevilo zvláštní světlo, takové světlo jsem jakživa neviděla a pak to krásné světlo zmizelo a všude se zase rozsvítilo. Doktor je u Pavlíkovy postele a omlouvá se mi, že chvílku nešel proud. A najednou cítím, jak můj milovaný synáček mě chytá za moji ruku, moje srdce poskočilo radostí, a Pavlík otvírá svoje nádherná očička. Zajasala jsem.

„Mami, mami, to je můj tatínek vedle tebe?“

„Och, zlato moje milovaný, ne, není, to je pan doktor, co tě léčil...“

„Mami, já chci domů...“

„Půjďme, srdíčko, to víš, že půjdeme spolu...“

„Paní Hudková, to je snad zázrak...“

„Ano, to je, pane doktore...“

„Mami, kdy půjdeme domů?“ ptá se můj synáček.

„Uděláme poslední vyšetření a můžete jít,“ řekl doktor.

Od radosti jsem v mžiku zapomněla na všechny starosti, můj největší dar v mém životě se právě stal.

„Paní Hudková, i já mám velkou radost, ale budete muset nějakou chvíli chodit na kontroly, ano?“

„To už přijdu s radostí...“

„A jen na kontroly? Nechcete i kvůli mně... já bych ráda, abychom si popovídali a poznali se, co říkáte?“

„Mám takovou radost, že vám odpovím, ano, klidně...“

Líbí se mi pan doktor a líbí se mi nyní všechno na světě. Můj syn mi vrátil radost do života, a zázrakem se mi uzdravil... **Irena Eliášová**

Jací jsou Češi?

Je to skutečně těžká otázka, já osobně mám dobré vztahy s českými občany, zatím jsem neměla žádné problémy s nimi. Myslím si, že proč se k nám Romům chovají, jak se chovají, je to z neznalosti. Proto já píši knihy, aby nás poznali, aby poznali, jací jsme, že máme stejné problémy jako oni, že je to vše stejné. Já jako Romka mám dvě ruce a dvě nohy, ukažte mi Česku, která je na tom lépe, že by měla troje ruce a troje nohy! Nikdo není takový, ve všem jsme stejní, jen pleť máme trochu tmavší. Není třeba nás diskriminovat. Neznalost je za prvé a za druhé negativní zážitek s Romy, to je můj názor. Já znám plno lidí z majority, se kterými jednám a jsem s nimi opravdu za dobře, možná je to tím, jak se chovám a jaký je můj charakter. Není možné, aby na úřadech se k Romům chovali hrozným způsobem, pokud Romka nebo Rom se vyjadřuje, jak má a slušným způsobem jedná s úřednicí. Taký ale znám plno Romů, kteří nevidí nic dobrého na Češích, vidí jenom zlé věci a podle toho se chovají! Taký bychom my Romové měli pomýšlet na to, jak se chováme k jiným.

Co se týče diskriminace, ta tady v Čechách byla odjakživa! Žijeme tady v Čechách už staletí, ale bohužel, diskriminace se nevytratila proti Romům. Ono totiž Čechům stačí jiná barva pleti, a je to špatné, zlé a ponižující pro Romy! Považují nás Romy za podnož svých nohou, za špinavé, za negramoty. Ovšem dnes již máme spoustu vzdělaných Romů, jsou mezi námi lékaři, právníci, ekonomové a také umělci a další... Romská vzdělanost se zvedá, sice pomalu, ale zvedá. Já osobně mám v rodině inženýra, vnuka maturationa a moje dcera dělá vysokou v Praze. Na přednášce zažila nádhernou věc, studentům přednášel pan Kaleja, Rom, a moje dcera byla nadšená, hrálo ji u srdíčka, že čeští studenti poslouchají romského, našeho profesora! Jak mi to vyprávěla, i já jsem byla nadšená a pyšná.

Když to tak vezmu, dnes mladí čeští kluci, kolik jich je na drogách? Kolik už zabilo i své rodiče kvůli penězům na fet? Znáám osobně jedny manžele, jsou to gádže, mají tři dětičky a oba fetuji. Je mi z nich hrozně, bez marijánky nemohou vydržet, dokonce jdou ven na procházku s dětmi a hulí trávu. Ty jejich děti jsou hrozně zanedbané, až je mi jich líto. Jim je to jedno, oni jsou v rauši a je jim dobře! I takoví jsou Češi! Ne, neměli by si dovolit odsuzovat Romy, oni jsou daleko horšími lidmi než my!

Člověk se těší večer k televizi a očekává, že se podívá na pěkný film, ale houby. V televizi ti dnešní herci se jenom ukazují nahý, lezou po sobě, samá sprostárna, nic jiného! A jsou to Češi. Jací jsou? No, nevím. Ti dobří herci už nejsou, vymřeli, a tato generace nám neukáže žádný pěkný zážitek z umění.

Radši přestanu psát o tom nedobré, člověk potom nemá žádnou radost ze života. Popíšu vám, jak jedna Romka vyřizovala na úřadě a nevyřídila nic. Zrovna jsem byla ve městě nakoupit, když mě potkala. Oni totiž naši Romové si myslí, že když píšu, že jsem ohromně rozumná a všemu rozumím... není to pravda. Jen jak jim to vysvětlit??

„Paní Eliášová, Eliášová...“ křičí na mě jedna starší Romka.

„No, copak je? Mám nákup, pospíchám domů...“

„Jen na chvílku, moc vás potřebuji, nebo umřu...“

„Ty jsi nemocná?“ Zastavila jsem, bože můj, co chce na mně?

„Ne, ne... ale nic mi nedala ta ku*va na sociálce, já nevím, co budu dělat!“

„A co já s tím? Já nemám sociálku, já tam nechodím...“

„Já vím, ale ona na mně chce papíry a já tomu nerozumím. Ale já jí dala! To bys koukala, ta na mě nikdy nezapomene, byla na mě drzá, tak jsem jí ukázala jazyk!“ Oči na mě vítězně vykulila.

Umím si představit, jak jí dala, ty nadávky znám moc dobře, jak umí naše staré Romky používat jazyk!

„A co chceš na mně?“ ptám se jí.

„Co? Co všichni! Vy jste moc rozumná a každému pomůžete, tak i mně byste mohla...“

„Nevím, jak ti pomůžu, já...“

„No, vypíšete mi ty papíry. Já jí je dám a potom mi dají penízky. Co bych bez nich dělala, nemám ani korunku!“

Kecár, určitě má plno peněz. Celý rok chodí do lesa, jednou borůvky, potom kaštiny, šišky a celý rok si vydělává penízky. Jsou na to zvyklí naši Romové, kteří jsou na sociálce, žijí si docela dobře. Ovšem úřady to nevědí.

„Tak jo, dej sem ty papíry, ale víc na mně nechtěj. Já nemám čas a nebudu tady, pojedu k dceři. Dej mi i občanku a zítra si pro to přijď, ano?“

„Jo, já věděla, že jsi moc hodná a chytrá! Kdy mám u tebe zazvonit?“

„Ve tři hodiny. A neměla bys být sprostá na úřadech. Ty gádžovky jsou v práci, to je jejich práce, chápeš...“

„Oni jsou na nás zlí, na Romy, nechtějí nám dát nic! Jsou moc vychcáný, to oni si berou naše peníze...“

„Co to meleš, to vůbec není...“

„Já to vím, to říkají všichni naši Roma. Oni nás chtějí vyhladit, abychom tady vůbec nebyli, věř mi!“

Zmlkla jsem. Koukám, že to nemá cenu, abych jí vysvětlovala, jak to je s tou vychcaností, že bývá na obou stranách... Ale je těžké jí něco říkat, ona má svou pravdu a s ní nehnu. Ono je to jedno, zda bílý nebo černý, život nás naučil i lhát, když je potřeba... **Irena Eliášová**

ZDENĚK DANIEL

VESMÍRY/ KOSMOSA/ UNIVERSES

**vernisáž 2/3/23
3/3/23 – 31/12/23**

*** rommuz.cz
* Bratislavská 67, 602 00 Brno**

mrk muzeum romské kultury
MINISTERSTVO KULTURY
B | R | N | O

RUPUNO JILO

aneb Kultura, šperk a etnoemancipace
švédských Romů

30|11 – 17 h

Institut Paměti národa Brno,
Radnická 10

mrk muzeum romské kultury
Bratislavská 67, Brno, 602 00
rommuz.cz

Ceník inzerce

celá strana 5 000 Kč (rozměr 26×40)
1/2 strany 3 500 Kč (rozměr 26×20 nebo 40×13)
1/4 strany 1 500 Kč (rozměr 13×20)
menší formát – 7 Kč/cm²
Sleva při opakované inzerci na druhé a další vydání 25%

žádosti o inzerci na: holomkova@srm.cz

Předplatné Romano hangos

příjmení, jméno:
název organizace:
adresa, PSČ:
e-mail: telefon:
počet objednaných výtisků:

způsob platby: ☐ hotově ☐ složenkou
☐ bankovním převodem bez faktury; variabilní symbol:
☐ bankovním převodem na fakturu

vyplněný formulář zašlete na adresu: Romano hangos, Cejl 460/35,
Brno 602 00. Fio banka, číslo účtu: 2300661977/2010
nebo pošlete e-mail s vašimi údaji na adresu holomkova@srm.cz

cena předplatného pro rok 2023 je 420 Kč

Kamen te sikh'lol romanes? Chcete se naučit romsky?

Přihlaste se na kurz romštiny pro začátečníky

V kurzu se naučíte základní fráze, slovíčka i gramatiku. Většinu hodiny budeme konverzovat. Budeme si ale taky povídat o romských realitách a zvycích a čas bude také na vaše otázky.

PISINAS
„přendá soha
nigda soha
Dvorleske
ROMANES“

VAKERAS
ROMANES

DŽANAS
E BALVAJ
DŽE
ROMANES

- Kurz má šestnáct lekcí
- Probíhá on-line formou v aplikaci Teams
- Termín: od 6. září do 20. prosince 2023
- každou středu od 18:00 – 18:45
- Kurz je pro veřejnost a zdarma.
- Povede ho Iveta Kokyová a Máša Podlahová Bořkovicová
- Kurz pořádá za podpory Úřadu vlády ČR Nová škola, o. p. s.
- Hlaste se na marie.borkovcova@novaskolaops.cz

Úřad vlády České republiky Projekt byl realizován za finanční podpory Úřadu vlády České republiky.
Obecně prospěšná společnost Nová škola je nezisková organizace, která od roku 1996 podporuje inkluzivní vzdělávání menšin, cizinců či jinak sociálně či kulturně znevýhodněných dětí a mládeže.

NOVÁ ŠKOLA, o. p. s.
IČO: 2300661977

SRNM

Adresa redakce

Romano hangos

a

Společenství Romů

na Moravě

Cejl 460/35,

Brno 602 00

tel.: 545 246 673

www.srm.cz

číslo účtu:

2300661977/2010

Jihomoravský kraj

MINISTERSTVO KULTURY

B | R | N | O

Romano hangos / Romský hlas. Vychází s finanční podporou Ministerstva kultury, Jihomoravského kraje a Statutárního města Brna.

Vydává Společenství Romů na Moravě. Registrováno Ministerstvem kultury ČR pod č. E 8154.

Redakce: Sabir Agalarov (šéfredaktor) romanohangos@gmail.com; Alica Heráková, Tomáš Ščuka. Grafická úprava a sazba: Radim Šašinka.

Adresa redakce: Cejl 460/35, 602 00 Brno, tel.: 545 246 673, e-mail: romanohangos@gmail.com, Elektronická verze: www.srm.cz.

IČO vydavatele: 44015178. Bankovní spojení: Fio banka, číslo účtu: 2300661977/2010. Tiskne: Samab press group, a.s., Cyrilská, Brno. Rozšiřuje: Kongrestakt Brno.